

Spomini na rudarje v Savskih jamah

Zapis življenjske zgodbe po pripovedovanju

Hišno ime Peredl razlagajo tako: tistim, ki so prišli k hiši in iskali gospodinjjo, so rekli, da pere dol ob mlinu pri potoku. Tako se je hiše prijelo to ime.

Moj stari oče je prišel na Jesenice iz Kamnika leta 1878. Bil je iz velike družine šestnajstih otrok. Za preživetje niso imeli, saj ni bilo niti za pol hlebčka kruha, zato so ga komaj šestletnega namenili za pastirja. Neki kmet je s konjem pripeljal štiri fante na Jesenice. Starega očeta so pri Čufarju predali tistim, ki so vozili rudo, da so ga čez Pejce odpeljali do gospodarja Janeza Smoleja. Med potjo so se ustavili pri Jerci, kjer so si navadno privezali dušo, potem pa odšli naprej do Kopišarja. Moj stari oče je bil za pastirja do svojega štirinajstega leta, nato pa je že šel v Savske jame, kjer je bil

rudar do konca. Na začetku je delal zunaj rudnika, potem pa že notri. Po štirih letih je imel že komando. Bil je namreč energičen in je znal reči: »Tako mora biti!«. Takrat je spoznal tudi svojo ženo Pucovo (Tršanovo) Jero, ki je bila za deklo pri Markeljnu, prevozniku rude. Poročila sta se še mlada, imela štirinajst otrok, od katerih jih je nekaj takoj umrlo. Gospodar Smolej svojih otrok ni imel in je zato mojega starega očeta

Rudarji v prazničnih uniformah

posvojil. Ob poroki mu je dal petsto goldinarjev in pogodbo, v kateri je bilo določeno, da mora do smrti zanj in za ženo poskrbeti z obleko, obutvijo, hrano, stanovanjem in postrežbo, pod tem pogojem mu je prepisal še posest. Smolejeva žena Ana pa naj bi od njega terjala še po dva franka mesečno.

Kot rudar je ob sobotah prihajal domov, malo pokomandiral, obvezno šel k nedeljski maši in se popoldan po južini vrnil v Savske jame. S seboj je nesel koruzno moko, kislo zelje, kislo mleko, pa še zasko in kruh, če ju je kaj bilo. Mleko so rudarji zakopali v zemljo in zelje poskrili, da ne bi cigani vsega pokradli. Cigani so pripravljali jamski les za podporo in so radi pokradli vse, kar se je dalo pojesti.

Okoli leta 1900 se je v Korlnovem rovu pripetila nesreča. Že prej so bili pogosti vdori vode in eksplozije plina metana pa tudi kakovostne rude je bilo vse manj, zato so rudnik leta 1903 zaprli. Ob eksplozijah plina pa je bilo tako: ko je leščerba ugasnila, so zaklicali: »Dol se vleži!« in že je počilo, plin pa je šel čez rudarje. Po zaprtju so bili nekateri še tri leta gor, da so pospravili, potem pa je bilo vsega konec. Stari oče je bil nato malo za cestarja pa mlin so imeli doma. Zemljo so spet bolj obdelovali in pridelali več zelja, krompirja, rži in ovsa, peso, repo in bob (fižola takrat niso poznali). Po letu 1930 se je vse malo uneslo. Z župnikom Krašno se je dogovoril, da se zgradi centrala in jez, zraven pa še ribnik. Po zajezenem jezeru naj bi s čolni prevažali turiste. To je bilo leta 1937, v času velikih načrtov, a začela se je vojna in vsega je bilo konec.

Stari oče Anton Hribar kot vojak v Pazinu leta 1915

Slabo se je godilo tudi mojemu očetu Antonu Hribarju, ki se je leta 1914 v Celovcu izučil za kovača. Med prvo svetovno vojno se je vrnil domov, ko se je stari oče že umaknil. Najprej se je zaposlil v jeseniški kurilnici, nato je bil za kurjača na progi Jesenice-Sežana. Najhuje je bilo v parnih lokomotivah takrat, ko so med prvo svetovno vojno vozili v Most na Soči, kjer so padale granate. Pri Soči so bili naloženi vagoni moke, podgane pa velike kot mačke. Sveta gora je bila tako stolčena, da tudi stola niso mogli postaviti na ravno. Pri železnici je bil zaposlen tudi med drugo svetovno vojno, ko je delal v kurilnici in imel veliko srečo, da je ostal živ. Nekoč je ravno odšel s šihta, ko so zavezniki odvrgli bombo, da jih je osem umrlo, sam pa je dobil drobec granate v čelo. Jerca ga je obvezala, naslednji dan pa je šel k doktorju Marčiču, ko so spet bombardirali in uničili kurilnico.

Na skednju je med dvojnim podom skrival partizana Joža Klinarja - Lešnika z zlomljeno nogo. Takrat so ga izdali. Prišli so gestapovci in zahtevali skritega partizana. Vse so preiskali in prekopali, a ga niso našli. Če ne bi bilo takrat Hoffmanna, bi celo vas požgali.

Hiša je ostala, kot je bila. Spodaj kuhinja, hiša, kamra in špajza. Iz hiše se je šlo v hlev. Po drugi svetovni vojni so redili še po štiri do pet krav, tri prašiče in štirinajst ovac. Da so lažje preživel, so še vedno pridelovali rž, krompir, zelje in repo. Tudi mlin, ki ga je postavil še stari oče, je še deloval. Celo iz Kranja so vozili mleti žito, koruzo in pšenico. Od sto kilogramov namlete moke jih je obdržal deset in prejel še plačilo za mletje.

Za večerjo so vse dni v letu jedli kislo repo, žgance in kislo mleko. Kar je od večerje ostalo, so pojedli naslednji dan za zajtrk, »fruhštek«. Ko je zmanjkalo repe, so kuhali zelje. Zato so za kisanje pripravili dvestolitrska soda. Vsako zimo so zaklali po tri prašiče, da se je v »rauhkamri« sušilo po štiristo klobas. Stari oče je imel dosti denarja, za kupiti pa ni bilo ničesar. Enkrat na teden je šel v dolino in na skrivaj kupil po kilogram govejega mesa. Klati se ni smelo, zato je mesar prišel ob dveh ponoči, da je bilo do šestih zjutraj vse pospravljeno, potem smo še dve noči delali klobase. Lucija, hčerka Katarine Kolman, nam je iz Amerike vsak mesec pošiljala pakete Unra. Denar je bil, a nisi imel kaj kupiti zanj. Ko je stari oče leta 1965 umrl, je pred smrtjo očetu zabičal: » In glej, da boš vse Francku dal!« Imel sem še brata in sestro, ki pa je že pri dveh letih umrla.

Leta 1959 sem se šel k Henriku Svetetu na Jesenice učiti za mizarja. Ob pol štirih zjutraj sem šel od doma, da sem v delavnici zakuril dve peči. Ko je prišel mojster Henrik, je bilo že toplo. Ko je v fabriki tulilo konec dopoldanskega šihta, sem moral še vse pospraviti. Vmes sem bil trikrat po štiri mesece v lesarski šoli v Škofji Loki. Živel sem v internatu. Oče je prišel prvega v mesecu in plačal 8.400 dinarjev za internat, naslednji mesec pa je že mojster Svete vse plačal in še meni dal nekaj. Čeprav so bili že stroji za vse, sem moral vse znati narediti ročno. To je bil težko življenje. Ko sem se izučil, sem se zaposlil pri Vengarju na Beli v lesnem servisu, ki ga je prevzela Komunala. Nato sem šel v fabriko v predelovalne obrate, kasneje k vojakom in potem spet v fabriko.

Po vojni, ko je vojska nadzirala mejo, je veliko Ciganov in Turkov poskušalo ilegalno čez mejo. Vojaki so trikrat zavpili »Stoj!«, če se niso ustavili, so streljali. Veliko se jih je ubilo tudi na Kočni. Tam je bila plana, takoj pod njo pa dvestometrski prepad in petmetrski previs. Tu se jih je veliko smrtno ponesrečilo. Tudi živina je padala čez. Zdaj je na tem mestu zagrajeno. Nekoč, ko mi je bilo trinajst let in sem šel od Betela, ko se je že delal mrak, me je ustavil star možakar ter povprašal, kje je »granica«. Peljal

sem ga do Savskih jam, kjer je bila mrtva straža, in rekel naj malo počaka. Izkazalo se je, da je bil možakar inšpektor, ki me je pohvalil, češ: »Take rabimo.« Pozneje me je tudi vojska velikokrat spraševala: »Pa kuda ideš?«. Na misel mi ni prišlo, da bi šel čez. Moj oče pa je ponoči nosil čez mejo žeblje, nazaj pa saharin in kresilno gobo. Nikoli ga niso dobili, saj je poznal vsako luknjo, pa tudi nemško je dobro znal. Leta 1951 je zaradi zdravja šel med gozdarje, ob Savskih jamah je delal tudi, ko je bilo šest ali sedem metrov snega. Les so dali v kupe, skozi sneg naredili tunel in po njem spustili navzdol tudi po tri tisoč kubikov lesa.

Od štirinajstih otrok sta preživela le moj oče in teta Minca, ki je ostala sama in tudi delala pri Gozdni. Pri Fentu, kjer so bile tri drevesnice, je vzgajala sadike. Dobro se je zaslužilo tudi z ljubjem. Ko so »golcval«, so les »majel« in ga povili, da je šlo naprej za proizvodnjo usnja. Te metrske celulozne »žlajfovce« so imenovali tudi »okrogl'ce«.

Pri starem očetu se na božič, veliko noč in na sv. Barbaro ni smelo delat. Najbolj pa so spoštovali Barbaro. Včasih se je delalo počasi, pa je bilo vse narejeno. Valentin Tavčar in moj stari oče Hribar Anton sta bila zadnja rudarja. Stari oče je umrl v starosti 94 let. Vedno mi je dajal denar. Zadnjič sva govorila, ko sem prišel od vojakov, takrat mi je dejal: »Živ'ga me navš več vidu, na pogreb pa le pridi, zunaj pod klopjo te bo nekaj čakal' v škatli.« Čez en teden sem prejel telegram in prišel domov, da ga pokopim.

Takrat se je mrliča še »vahtalo« po tri dni in tri noči. Ko je ležal na parah, so prišli sosedje in cela vas. Imeli so veselico, »rihtarja bili«. Takrat, ko je moj stari oče ležal na parah, so jedli suh kruh in ga zalivali s šnopsom pa moštom. Ko pa je moj oče ležal na parah leta 1970 in sem že zaslužil, sta morala biti golaž in vino. Tudi takrat smo »vahtali« dve noči. Takrat so na pokopališču skopali jamo dva metra globoko. Potem so bile žare, a še danes so nekateri starokopitni in pravijo, da morajo biti krste. Mama pa je umrla pri 94 letih leta 2004.

Znamenje ob poti pod hišo je postavil Smolej Janez leta 1861, ker se je vol splašil in je prevrnjena truga povozila rudarja.

Ime Sveti Križ pa je vas dobila, ker je leta 1624 Tomaž Hren zasadil križ kot temeljni kamen za cerkev, ki so jim jo obljubili Bucelleniji, če odkrijejo nova nahajališča rude. Rudarji in vozniki rude so zgradili cerkev brez turna in zakristije. V cerkvi je bil le navček. Zvonik z bronastimi zvonovi in zakristijo so postavili po letu 1903, ko so rudnike zaprli. Med prvo svetovno vojno, ko so hoteli bronaste zvonove odpeljati in jih pretopiti v granate, se je vsul plaz pod Jerco v Rjavih pečeh in zasul cesto tako da, jih niso mogli odpeljati.

*Na Jeričevem rovtu na Golici leta 1956
(iz hišnega arhiva Gromčevih)*

Spominjam se še sečnje na Golici, kjer so kosili vse do leta 1962. Seno s senožeti na Golici, ki so bile v lasti Kranjske industrijske družbe, so vozili na Staro Savo, da so ga imeli za svojo živino. Na enem vozu so ga »prižlajfal« tudi po 350 kilogramov. Takrat je trava zrasla do pasu, zdaj pa je Golica vsa razrita in smrekce rasejo, ker se ne kosi. Letos je težko z ovcami, ker je Golica vsa rjava, na avstrijski strani pa imajo čuvaja, ki strelja na ovce, če pridejo čez mejo. Z ženo sva imela živino do leta 1976, potem pa je prišla bolezen, ki je ovce pokopala. Mlin je delal do leta 1957, potem pa se je kar podrl. Spodaj je bila še kovačnica, pred 250 leti pa tudi žaga samica. Nekoč so obratovali mlini pri Betelu, Peredlu, Čareju in Udamču, kjer še obratuje žaga. Žago z mlinom so imeli pri Ambružku, Konarju, Markeljnu in Kosmatu. Dela še Udamčeva. Kovačnice pa so bile Betelova, Konarjeva, Peredlova, Udamčeva in Markelnova. Česar niso uspeli narediti pri rudnikih, so dali delat v te kovačnice, kjer so prišpičili tudi svedre. Oglje pa so kuhali pri Kopišarju, v Črnem vrhu in pri nas. Pri Savskih jamah so bile tudi apnenice.

*Ena najstarejših fotografij Planine pod Golico
(iz arhiva Janeza Tarmana)*